

land; 4), burde rettere kaldes »den kurrende«, da lyden mere ligner en dues kurren (1795; 15); *gøg* o. 1700 (16) jf. fiskens ældre zoologiske slægtsnavn *Cuculus*.

Grynter 1795 (17), *gryntefisk* 1802 (18); *gnading* 1838 (19), *gnadding* NSjælland, også om nærig person (20), beslægtet med oldnordisk *gnadda* 'knurre, klage' og med *gno* 'jamre' (21), *knodring* Sjællands nordkyst o. 1840ff, Odsherred (22), *knas* og *kno* Vendsyssel, Anholt (23); *knob*, *knog* og *knude* Vendsyssel (23a); *knude* 1763ff; Thy, Vendsyssel (24), i stednavnet Knudegrund 1843ff i Lillebælt (25), *hårdknude* NJylland 1800-t (26). *Smed* o. 1700ff (27); ved Århus, i Isefjorden o. 1840 (28), Samsø o. 1890 (29), Rørvig (30), *degn* Vendsyssel (31), *københavnner* Skagen 1888 (32) sml. *ulk* s. 275; *kammerherre* NVLolland (30). Færøerne: *knurrhani*.

LITTERATUR: (1) 434 2,667 og 3,747; 54 1,308; 693b 1,1763,651; (2) 864 4,1870,49; (3) 472b 1,581; 453 105; 816 17,1949,67 (Holmsl. klit); 675 61; 795 134; (4) 423 (Hunderup); (5) 545 20; Nordisk Landvæsen og LandhusholdningsMagazin 3, 56; (6) 472b 1,84f; (7) 651 149; (8) 202c 1,175; (9) 311 42,1948,116; (10) 472b 1,106; (11) 864 1,1866,102; (12) 472b 1,84f; (13) 434 2,667; (14) 693b 1,651; (15) 219 6,591; (16) 579 iflg. 472b 1,84; (17) 219 6,517; (18) 903 2,458; (19) 472b 1,85,106; (20) 472b 1,84f; 233 1,1933,88; 388; (21) 659 6,1117,1147; (22) 472b 1,84f; 388; (23) 202c 2,172; 464e 16; 212c tb. 269; (23a) 888 1915, 120; 202c 2,175; (24) 693b 1,655; 936 45; 472b 1,84f; 212c 2,229; (25) 277 241; (26) 212c tb. 242; 472b 1,84f (Hov); (27) 170 1909,58; 903 2,1802, 458; (28) 472b 1,84f; (29) 212c 3,403; (30) 388; (31) 202c 1,123; (32) 76c 327.

ANVENDELSE

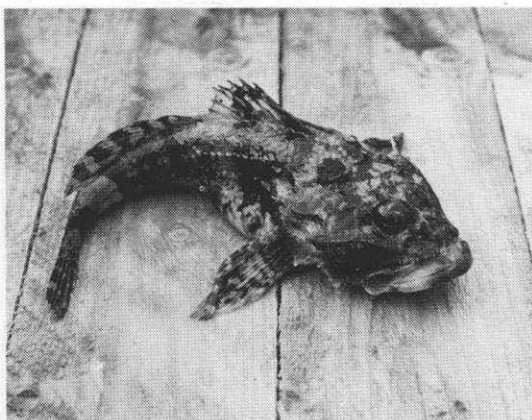
Den fanges meget ved Nørrejylland's kyster, saltet og tørres (1763; 1), spises kun af de fattige (1795; 2), den blev roget (Kikhavn på Halsnæs; 3). »Kødet er tørt som hønsekød, men spises. Fiskerne har erfaret, at når man stikker sig på dette dyrs pigge hovner såret op som efter gift«. En husmand har på denne måde mistet to led af en finger. Fiskens lever lægges som lægedom på såret (NFyn 1823; 4).

Som madding på kroge til knurhanen brugte man en stump af fiskens skind, der »er så blankt, at de andre knurhaner let kan se det og snappe efter det« (VHanherred o. 1850; 5).

LITTERATUR: (1) 693b 1,651; (2) 219 6,517; (3) 388; (4) 865 2,375f; (5) 489 28.

Ulk, *Myoxocephalus*, *Taurulus*

ALM. ULK, *Myoxocephalus scorpius*, er en 25-30 cm lang altædende bundfisk, mørkebrunt marmorert med gulligt og spættede finner, på det store pansrede hoved har den pigge og benknuder. I yngletiden farves hannens bug rød med runde, sølvhvide pletter, mens hunnens bliver gul med hvide pletter. Lever i alle danske farvande. Den 10-18 cm LANGTØRNET ULK, *Taurulus bubalis*,

Ulk. BIOFOTO/Elvig Hansen.

har på forgællelåget en lang bagudrettet pig; alm. undtagen i Limfjorden.

– Danmarks Dyreverden 5, 26ff.

Ulk, gammeldansk d.s., norsk har *ulk* for fisken og djærv sømand, navnet kan skyldes hovedets og gabets lighed med en tudses jf. tysk *ulk* 'tudse', norske dialektord som *ulka* 'padde, tudse' og *ulka* 'slim'; navnet henføres til indoeurop. ord for 'rådden' (1). Som persontilnavn *Ulke*, *Ulk* 1200-t ff (2); i stednavnet *Ulkegrunden* ved Strynø, måske i *Ulkebøl* (forhen *Ulkebole*) på Als (3).

Bredflab slutn. 1700-t (4), *stenbider* 1801ff (5), den opholder sig mellem sten og tang; *søulk* 1874. *Københavnner* Århuseggen 1890 (6), Vendsyssel, Læsø, Ærø (7) »fordi den er spraglet, lapset og grim« (8), *københavnnerulk* og *københavnertorsk* (9), *københavnsk torsk* Hads h. Øjylland (10), på norsk »københavnstorsk« allerede fra 1776 (11), som revanche i København kaldt *jyde* (12); *Københavnns lommeur* VSjælland (Havnsø, Føllenlev) (13), *københavnnerluder* (12) jf. *Grete* Strynø (14), øgenavn til *luder* (12).

Bruse Fanø o. 1880 (15), *prisak(ker)* Kerteminde

Ulakens barske og grove udseende skabte udtrykket en »søulk« om vejrbidte, barske skippere. Michael Ancher har på dette maleri fra 1889 indfanget typen med disse to stovte Skagenfiskere.

(13), nisse Odense fjord (16), lærkefisk Asnæs (13) er spættet som fuglen; *skomager* Gilleleje og lille ulk *skrædder* Humlebæk (13); tornet ulk: *spidsulk* Vendsyssel (17).

Færøerne: *krutt*, *ulka*, *kluftarpil* 'lille kløftpenis', *kuntupill* 'cunnus + penis'; Grønland: *kanajok*, en art *puukullak*, *puullak*, hunnen: *kivaaki*; *nags-sugtok*, *nerokisilik* ØGrønland (18).

LITTERATUR: (1) 626 440; (2) 363 2.2,1157; (3) 156 3,375 og 7,236; (4) 582 38; 219 6,1795,415; (5) 659 21,1180,1213; (6) 464c 476; (7) 202c 2, 227; 202d 2,174; 450 5; 659 11,1197; (8) 202c 2, 227 jf. 76c 327; (9) 76c 327; 202c 2,227; 388 (Korsør); (10) 76c 327; 423; (11) 582 44; 439b 187; (12) 76c 327; (13) 388; (14) 307 190; (15) 212c 1,126; (16) 103 1952; (17) 202c 4,36; (18) 562 109,1936-39,204.

FISKERI, ANVENDELSE, OVERTRO, SKADEDYR

1624 oplyses, at ulken spises fersk eller tørret efter at den er flået, og 1655, at halen spises af simple folk (1), 1763 skrives: »Kødet er hårdt at fordøje, ædes dog af fattige, den roses som en lægedom mod blæresygdomme« (2). Omkring midten af 1800-t var anvendelsen af »denne foragtede fisk« ganske ubetydelig (1), og 1912 hedder det: »Den er foragtet af fiskerne og finder hos os næppe nogen anvendelse uden som svine- og fiskefoder« (3). På Ærø og Horne Land ved Fåborg brugte man den kun som agn på torskekroge (4).

Københavneren fik næsten altid en grusom behandling; man kunne stikke sig på den og få blodforgiftning, som straf eller hævn anbragte man korkpropper på de to pigge og smed fisken over bord, så den nu flød i vandskorpen (ØJylland,

Strynø, Hesnæs Falster; 5).

Når ålestangerne i det sydfynske øhav fik en *Grete* på lysteren var det et dårligt varsel, og ligeså hvis den bed på krog. Sad om morgenen en sådan uheldsfisk på en af de først optrukne kroge blev der sagt: føj for en ulykke, dér er den grimme fyr, den har nok jaget alle andre fisk bort! (6). Fangede man en ulk og den kvækkede, skulle den straks slås ihjel, for med lyden advarede den de andre fisk i stimen: hvis ulke gnækker, de fisken skrækker (VSjælland o. 1890; 7).

Tårnbæk-fiskerne tog ulk som bifangst i alle redskaber, men brugte den ikke (1874; 8). Andetsteds i NSjælland blev den spist fersk eller tørret, eller man brugte kun leveren i husholdningen og gav resten til svinene (9). Isefjorden synes at have været det eneste farvand, hvor der i større stil blev fanget ulk til konsum og foder.

1873 berettes: »Enhver familieforsørger ejer i det mindste ét ulkegarn, som han sætter i Isefjorden nær land ... Fangsten er sædvanligvis fra 10 til 20 snese ulke tillige med enkelte fjæsinger og småfisk. Dersom han kan sælge et par snese er prisen altid 6 skilling pr. snes, skønt det er sjældent at der er købere. Men fiskeren har også selv brug for det hele, idet han piller en halv snes af de bedste ulke fra til husholdningen. 'Der bliver en udmærket suppe af dem', siger han. Resten koges til svinene. Der er ikke en fiskerfamilie uden at den så tidligt som muligt om foråret (undertiden også om efteråret) køber sig en eller to smågrise, hvilke hele tiden opføres og fedes med ulke og andet fiskeaffald. Grisene piller meget forsigtigt kødet fra benene, som bliver liggende i truget, og fiskeådet (det vand som fisken er kogt i) tjener dem som drikke i stedet for mælk. Denne svineføde og svinegårdene giver rigtignok en højst ubehagelig stank fra sig, men svinene trives særdeles godt ved denne ret, når de først er blevet vant dertil, og de kan blive meget fede deraf« (1873; 10).

Ulken hørte til fiskeriets værste skadedyr. Den grådige fisk åd agn, sild, rejer og fiskeyngel, i et enkelt bundgarn kunne der være 100-200 ulke, som hver havde ædt op til fire sild (Svendborg), ofte sad der en ulk på hveranden krog (Havnsø ved Sejerøbugten), og en fiskeriforening ved Isefjorden anslog, at der dagligt kunne fiskes 4.000 kg ulk (1909; 11).

Ulken er derimod en populær spise-fisk i Grønland, hvor den fanges nær stranden på ganske lavt vand, oprindeligt brugte man en særlig slags ulkepilk; børnene laver selv en krog og anvender som agn et stykke rødt eller hvidt tøj (12).

LITTERATUR: (1) 472b 1,138f; (2) 693b 1,649;

(3) 662 1,67; (4) 388; (5) 932 1962,41; 388; (6) 307 190f; (7) 160 1906/23: 294 (Kirkehelsing); (8) 635 1,306; (9) 874f 109; 874i 142,170; (10) 864 7,1873,182; (11) 759 11-13; (12) 218 2,57.

TALEMÅDER, POESI

Den som kaster op mader ulkene (Bornholm; 1), udtrykket skyldes måske, at opkastningen kan lyde som »ulk, ulk«.

Den dårlige roer »ulker«, »slår ulke« når en åre smutter (VSjælland; 2).

Ulk blev på Bornholm brugt som skældsord til en ung, forlegen mand (3), i Jylland for en ordknapp sørling (4).

En ulk var et redskab til at fiske rejer med (5).

En ulk der var, en ganske liden · i ottekantet panser, knubbet · og puklet, munden som en tud, · så stridbar og forsoren ud *Karl Gjellerup* (6). Jeg er en ulk med spyd og tand, · en grimrian med sløj forstand, · her ligger jeg og undrer mig, · at jeg er småt begavet *Knud Andersen* (7).

LITTERATUR: (1) 76 47; (2) 160 1906/23: 294, 295; (3) 203 498; (4) 212c 3,969 sml. 659 25,1063f; (5) 635 1874,295; (6) 274c 128; (7) 15d 45.

Stenbider, *Cyclopterus lumpus*

Dens tykke, plumpe krop er besat med benknuder. Hannen bliver ca. 30 cm lang, har gråblå ryg og i yngletiden en rød eller rødgul bug, den meget større (indtil ½ m) hun med gråbrun ryg og hvid bug kaldes KVABSO eller KULSO, forhen mente fiskere, at de tilhørte hver sin art (1). »Havpaddens udseende er så plumpt, knudret, hæsligt, med ét ord så ejendommeligt, at den end ikke kan sammenlignes med nogen anden dansk fisk« (2).

– Danmarks Dyreverden 5, 34-37.

Stenbider, gammeldansk stenbit, ældre nydansk stenbid, -bidde, oldnordisk steinbitr (om havkat, s. 273). Fisken holder til mellem sten og hæfter sig til dem med en stor sugeskive (sammenvoksede bugfinner), dens meget kraftige tænder siges at kunne knuse sten (3). Som persontilnavn Stienbidt, Stienbed 1400-t (4).

Stensuger 1622ff (5), Skagen 1787 (6), Gilleleje o. 1850 (7); *havpadder* 1624ff; jyske vestkyst (8), Tårnbæk (18), *bugsuger* og *søulv* 1795 (9), *havtaske*